

19346

Dialekt- och folkminnesarkivet

Uppsala

VÄRMLAND
=====

V. Emtervik

15/1 1948
25/4 1950

Brodin, Linus, 1948, 1950

Svar på ULMA:s frågelista M 82 Matordning och
bordsseder

18 bl.4:o

19346

Västra Emtervik, Fjöhodals näre härad
Värmland

Matording. Trägelista N. 82

ordet måttid förekommer ej ensist
sagasmannen. Det uttalas så vidt

'mäh', som äru betyder mat.

'Nu ska vi in i ha oss ett mål.'

Utspråket kallas in: 'kän in i åt'

Måttidernas namn:

Furkost = daggarn, daggemått

förmiddagskaffe = lillmoddaskaffe.

(detta gäller för senare tid).

middag = moddan rest. förm., moddas-
mäh.

eftermiddagsmålet = asväh ^[-a-]

kvällsmät = kvällän, 'ät kvällän.

Tid för måttid uttrycks med:

för middag = moddasdaggs ^[-a-]

ULMA 19346. L. Brodin. 1948
VRML. V. EMTERVIK
Frgl. M 82

2/
Det riktiga målet säges vara "ett skro-
smål".

Det knappt tillagat är ett "urstat-
smål".

Tiden mellan måttiderna kallas
"ökn", neutrum, "nu ska vi ut
ett ökn".

Vid tiokring erhåll karlarna ett
första mål innan de går ut,
bestående av bannern och en "kak-
bet".

Under normala arbetstider äter fru-
kost vid 7-tiden, middag kl. 12,
mellanmål vid 5-tiden och kvälls-
måltid vid 7-tiden.

I sovjernannens barnbarn sesona-
des i vardagslag:

Finkost, vattenblandad välling kokad

21
på havregryn, en brödbit strö som
handflatan och på den en rå sill-
bit.

Mellanmålet, "hellmöddan": / före kva-
kaffe-tiden, en brödbit och en sup.
Middag: askalad potatis, stekt eller
kokt sill på en brödbit, omväxlande
med fläsk, dricka eller skummad
mjölk.

Mellanmål, "assvar": ^[-a-] potatispan-
kaka. Tenna stektes i stekpannan
med lock. På locket lades glöd. Ser-
verades på en bit "grovkak", horn-
byggd dricka.

Kvällsmål: vattgröt med skum-
mjölk. Gröt mjölken fick man
dricka på gröten, eller sirap, eller
limon sylt, sur.

Till söndagsmiddagen: allmänhet
tok fläsk eller kött, saft, vilket
blötlagts på lördagen.

Sommar tid åt man mera kall
mat. Under slätten kokades på
morgonen en stor grötgröta, som
tog med på åkern. Äls med sur
mjölk.

Da man hade kvinnofolks hjälps
för hushållning gjöds alltid på
klingas som "sötostgröt" (helg-
dagsmat).

Man fiskade i sjön Rydungen, fis-
ken tokades för vintern. De tog
fisk säckvis.

Vardagsmat benämndes "hordas-
mat".

Hade man rågor i maten så

15
denna "ka koster". Mat hållning var
"kostholl".

Lördags- helgdagsbröd kallades
"grannkak".

Till supen sattes fram "bitis-bis".
Nötid

Lagesmannen hade hört att på 1850-
talet körde karlarna till Fredriks-
hald efter sill och salt. Man ha-
de rågkarven från toppen till ban-
det och smalde till mjöl på hand-
levarnen.

Främmande

Den främmande bjöds på en redig
smörgås med korv, kokt fläsk
och överst en bit pannkakor. Man
bjöd med smörgåsen i handen.

ej på tallrik, samt med kniv.
Detta kallades "fagna" ^(-a).

Kade man, främmande till mål-
tid och bättre mat sattes fram
fick denna ej röjas av husfol-
ket.

På kalas skulle man föres "grov-
äta", vilket bestod av ost och lim-
pa, framsett på ena bordänden.
Till denna "förätt" serverades även
brännvin.

Love

Det gemensamma namnet på
all mat av fläsk eller kött är
"soggek". Men fisk inrymmes i detta.
En lycklig jägare säges vara "sljv"
te skaff soggek te hüs.
bryta, vari "soggek" kokas kallas

7
"soggetgrjyt": Tina av trä, var i fläsk
eller kall nödsallas, kallas "sog-
gettina".

Blev det ont om "sogget" i huset
sades det vara "soggettomt".

Den som var glömsk på sovd sades
vara "soggetharkt".

Matsäck

Matsäck för en dag heter "nesta", för
långre resa och tid "massäck".

[best. sq.]

Matsäcken förvarades i en av spän
gjord störe, avlång ask med lock
av spän, belaggen, läsförsett, kal-
lad "massäck-skrin" eller "fark-
skrin".

Kadarna utrustades med mat-
säck till: skorren/huggning, kornig

8)
kolning) te Bärslaga (Bergslagen)
marknadens, då skriens, alltid
inneliga färjolsa = "pörs", smör,
ost, bröd, ostkaka och brännvin.
Lagesmannen (- rättare sageskvinn
nen) berättade.

För i världen brukade man fara
till grannsocknens kyrka några
helgdag. Herrns far kom hem från
sockenkyrkan en gång och hade ber-
det hem riksdagsmannen Jan
Magnusson: brambäck (bråsmark)
och dennes hustru, som besökt kyr-
kan i Västra Löttervik. När sages-
kvinnan fäst maten på bordet
och bjudit de långväga att sätta
sig till bords, tog riksdagsmannen
fram sitt medförda matsäck-

skriv och använde äla ur detta.

Vårdinnas inövande:

"Kamrarna allri på fråga att ne-
jor sett a. ¹äl. ²opp. ³nesta här.

vid stadsresor och arbete i sko-
gen medförtes "nesta" i ett korgje.

Vallhönen, nästan alltid min-
deråriga barn fick "nesta" med
sig i en speciell och liten näver-
kont (en dylik i upp-tecknarens
ägo, mått 30x20x8 cm, och med tre-
kant-lok i botten med vanlig nä-
verkont). Deras matsäck bestod av
ost, torrt kött, bröd. I bästa fall en
kliv skor. Under fattigare förhål-
landen fick vallhönen nöja sig

ULMA 19346. L. Brodin. 1948

VRML. V. EMTERVIK

Frgl. M 82

endast bröd, eventuellt mjölk. Unga
teknarens morfar, född 1824, fick
mjöja sig med dylikt "mesta".

På resor medfördes brännvinet i
"kaggen", en oval träkägg med
två flata sidor, sprundhål och
två öglor på ömse sidor hållet.
Den hängdes i en rem över bröstet,
under pålsen.

Bordseder

Under måltiden såg gammalt folk
och matmoderna för sig själva in-
vid spisen på pallar, i "gubbstolen"
eller i spisen.

Manfolken fick alltid först, därvid
maten bjöds omkring och nära

knäppfolk såg med.

En gammal kvinna yttrade på
ett kalas, då maten bjöds utring:
"A, ja ne kharan först, så bu-
kes hem."

Någon av barnen läste bordbön,
de övriga knäppte händerna och
mumlade med.

Bön till bords: "Gud, med en nöd-
totvig spis lär oss: tro och hålla
dina bud, amen."

Bön från bords: "För mat och dryck dig
vare lov, o, Gud, lär mig: tro och hål-
la dina bud."

Potatisen osten var gryttan, med
vatten, i ett stort träfat och sattes
på bordet. Knis för skalling bröja.
de användas: brädderskans barn-

ULMA 19346. L. Brodin. 1948
VRML. V. EMTERVIK
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 19346
L. Brodin 1948. V. EMTERVIK
VRML.

dom, men endast av husfadern.
 De övriga "näggle utta" ^[4-] det fanns
 gamla gubbar, som läto tunnag-
 len väca för att bättre kunna
 "näggle utta" potatisen.

Förvarades gröt, östas denna upp i
 en träfat, mjölken i en annan och
 alla äto ut dessa fat med träske-
 dar. Var och en hade sin särskilda
 sked (i sagoskrivnans tid var
 de märkta med initialer). När mål-
 tidon var slut stökades skeden och
 sattes i kärhyllan.

Träfatet rengjordes med tvagn av
 fint grannis, sand och hett vat-
 ten. De förvarades i kärbarken.
 Kärhyllan hade sin plats i vrid
 dören, ofta var den byggd i vinkel.

ULMA 19346. L. Brodin. 1948
 VRML. V. EMTERVIK
 Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 19346
 L. Brodin 1948. V. EMTERVIK
 VRML.

Under kärkhyllan hade kärkbanken
sin plats. Den kunde vara i vinkel-
och i orredelbar anordning till
kärkhyllan = "kärkhylla". I mindre
hushåll, fattigare, var kärkbanken
lös. Se omtänt.

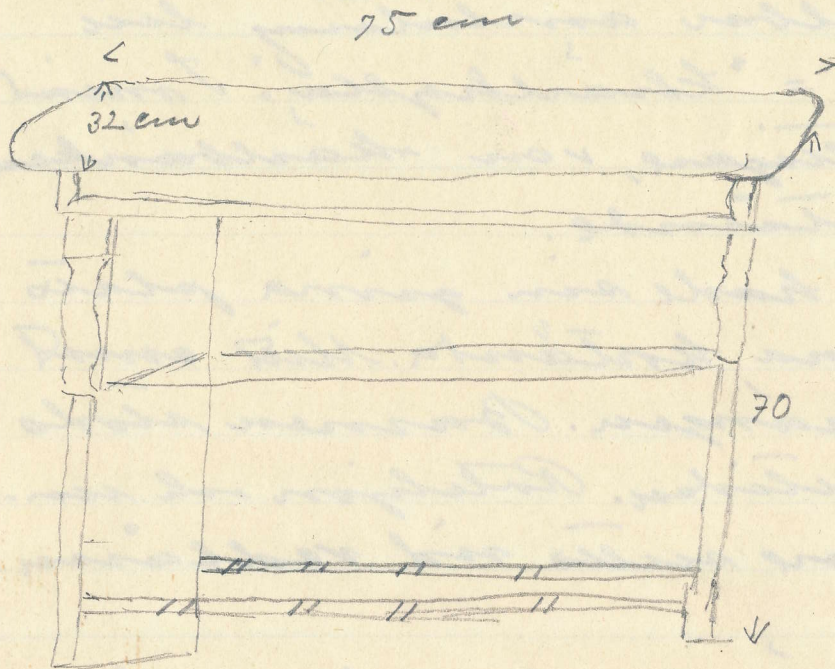
Högfaderen hade sin givna plats
vid bordets ena kortända. Mitt emot
honom sad drängen. Barnen stodo
under mattiten. Potelijor och un-
derstäds tagare sutto vid vedlaren

Als: västra Värmlandso socknar kallas
vår mellan spisen och väggen och
där veden förvarades för "Norge".
Vår var även skarnvår. Då barn
varit olydiga tillsades de: "gå till Norge
i skarns".

ULMA 19346. L. Brodin. 1948.
VRML. V. EMTERVIK
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 19346
L. Brodin 1948. V. EMTERVIK
VRML.

Kärlbänk från V. Emterviks
socken i *Hyptisnareus ägo*

Landsm. Uppsala. 19346
L. Brodin 1948 V. EMTERVIK
VRML.

ULMA 19346. L. Brodin. 1948

VRML. V. EMTERVIK

Fgl. M 82

Under måltiden lade karlarna ar
huvudbonaden. Kvinnorna behölls
huvuddoken på. Det skulle vara
tygt vid bordet.

Flitande föda kallas: "tochen med
en öser i säj".

Trätallikas ha brukats av ännu
levande personer.

Lagsherrinnan kunde minnas
när kniv, gaffel och porcelins-
tallik nyttjades första gången.
hennes hem, omkring 1870. Det var
julett och ännu när hon hör
slamret av ^{bestick} bestick med tallik
kommer hon att tänka på jul.
Den som hade lärt att kräkas
vid ord lukt, smut eller dylikt
sades vara "demoner-maget".

ULMA 19346. L. Brodin. 1948
VRML. V. EMTERVIK
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 19346
L. Brodin 1948. V. EMTERVIK
VRML.

Var husfolkets eller främmandes
gäta sänkt på häst fram vid åtan.
det och gjord rent bord sådes:

"Nu har Förligars-Oka vore fram-
me" (en storåtare) eller

"Nu har storärra gäta över
borte."

Brödet skars till av matmodern
i bitar för var och en.

Om Britta där väst i Berga hem-
ma hemman (död omkring 1910)
sådes, att hon satte på kakor.

Talesätt: "Vill någon ha kakor för
han säj te mig, så Britta där
Väst. In gång var gumman sjuk
och sängliggande. Hon låg och
skar till brödet, skriven slant
och gumman skar sig i halsen.

ULMA 19346. L. Brodin. 1948
VRML. V. EMTERVIK
Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 19346

L. Brodin 1948. V. EMTERVIK

VRML.

Det ansåg syndigt att skratta under måltiden

Att vara så afint.

Det hörde till god ton att skryta av maten.

Sommartiden vilade manfolket efter middagen, ungefär en timme. De sov moddån.

Lageskinnna änkefru Betty Andersson, kist-tered, född i gården 1864

Upptecknare Linnus Brodin
Västra Emtervik

ULMA 19346. L. Brodin. 1948
VRML. V. EMTERVIK
Frgl. M 82

Västra Emtervik, Värmeland

Sötost

är en sötostgjord. Låt mjölk värmas
lagom varm, löp kades i, när det
ystat sig togs ostens artningen häva-
des med händerna eller med en
"dunkslag". Så efter kokades visslar
kryddades socker, salt, en del trylle
om kardemumma, en del om mus-
kott. När det kokat ihop och fått en
ljusbrun färg, lades den finhackade
osten i och det fick ätas koka.

Man äte upp på en tallrik, kalla-
de "en sötosttallrik".

Kalasmat. Äls på smörgar, men
serverades också till varmrätt på
kalas.

En samre parts sötost kokades
ad skummjölk, den blev seg och lj

så lätt-åten. Den användes i
det dagliga hushållet.

Såsom nummer bortlagd men
upptecknaren har vid ett par
tillfällen i samband med trök-
ning, då kalaserna skall för-
höjras, fått vid den första
sätningen vid trä tillfällen sista
2 are.

Meddelad av Britta Nyström
Hensjådsängarna, 77 år
gammal.

Upptecknad av Jonas Brodin
februari 1950.